

НОВООТКРИТИ ПИСМА НА КАПИТАН ПЕТКО КИРЯКОВ

Таня Марева

Смолян отбелязва 180-годишнината от рождението на капитан Петко Киряков с документални находки, постъпила в края на октомври 2024-а във фонда на Държавния архив в града. Две автентични писма на Петко войвода, с каквото прозвище е известен в Тракия и Родопите този забележителен герой – ценни исторически свидетелства за неговия живот, са част от предоставения като дарение архивен фонд на Анастас Примовски (1911-1999), виден изследовател на Родопите, етнограф, фолклорист и белетрист, отговорен редактор на сборника „Петко войвода 1844-1900“, подготвен от Тракийския научен институт и посветен на 50-годишнината от смъртта на Петко Киряков.

Искам да изкажа моята признателност за възможността да се докосна до това епистолярно богатство към инж. Милка Матушева, началник-отдел в ДА-Смолян и Бисерка Учикова-Дурева, старши експерт, съставител на описа на постъпилите от дейността на Анастас Примовски документи, и двете дългогодишни, отговорни и всеотдайни патители на документалното наследство на Родопите.

Новооткритите оригинални писма са допълнение към дотук известното и публикувано в различни варианти епистолярно и изобщо документално наследство на капитан Петко Киряков от с. Доган Хисар, Дедеагачко. Той е всепризнат защитник на бедни, слаби и унижени хора, глав-

но българи, но и от други етноси и религии в Беломорска Тракия и Родопите в периода 1862-1879 г. С четата си се противопоставя на безчинствата на управници, хайти и башибозушки чети, особено през 1878 г. срещу Сенклеровия бунт в Родопите по време на Руско-турската война.

Двете писма, част от Фонд № 1556, „Примовски, Анастас Николов (1911-1999)“ при Държавния архив в Смолян, които се представят в настоящия текст, попадат у Примовски чрез наследниците на Христо Попконстантинов, първи биограф на капитан Петко Киряков. Наличието им е упоменато в опис, съставен при предаването през 1950 г. заедно с други книжа (ДА-Смолян, Ф. 437к, оп. 2, а.е. 663). Писмата са находка, предвид думите на негов съвременник, млад родопчанин от близкото обкръжение в последните години на войводата във Варна: „Петко не обичаше да говори много за себе си. Той бе изобщо мълчалив човек. Само понякога, при особени случаи, казваше по нещо за себе си. Поради честите срещи през редица години аз научих всичко, което излагам тук.“ Става въпрос за спомени на Стефан Сивков Чакъров, родом от с. Соколовци, Смолянско, записани във Варна на 18 юни 1949 г., публикувани в изданията през 1954 г. сборник „Петко Войвода 1844-1900“.

Новооткритите писма са писани през дълъг период от време, близо 15 години. Първото е от 1883 г., второто – от 1898 г. Силата им на свидетелства за капитан Петко Киряков е още по-голяма, защото техните адресати не са случайни лица. Писмата са предназначени за двамата негови биографи Христо Попконстантинов и Стою Шишков, самите те забележителни личности за Тракия и Родопите.

Най-ранни известия за живота на Петко Доганхисарски дължим на личните записи на автора, на бележките на Петковия другар и четник в дружината „Защита“ Руси Ив. Тъмбаров от 1873-1878 г., на спомените на други очевидци

и на самия войвода, публикувани от Христо Попконстантинов в книжките „Петко войвода, бранител на родопските българи до 1879 год. Черти от живота и подвизите му“ (Пловдив, 1885 г.) и „Маронската битка в 1878 г. Материали по новата история на Родопите“ (Варна, 1889 г.). Авторът Хр. Попконстантинов, по същото време стенограф в Народното събрание на Княжество България, книжовник, публицист, е близък по идеи с поборника и получава неговото позволение точно той да опише героиствата му. В предговора на първата биография на капитан Петко Киряков авторът разкрива източника си: „Мемоарите и разните документи, поместени в тая книжка, можях да получа от самия Петко войвода, когото политическите обстоятелства са принудили за неопределено време да остави пушка и нож настрана, да остави привременно Родопите и да се засели в едно кюше на Княжеството [във Варна]“ („Петко войвода“, 1885, стр. IV). В същата книжка са приложени 26 документа като препис, предадени в кратко съдържание или само упоменати – удостоверения и свидетелства за дейността на Петко Киряков и благодарствени писма от защитеното родопско и южно тракийско население.

Писаното от Хр. Попконстантинов за живота и героиствата на Петко Киряков е преповторено в поместените в книгата „Княжество България“, т. 2, стр. 228-244, биографични бележки за него от Георги Димитров (1896 г.). Авторът представя и получени при срещите им във Варна за преглед и препис лично от войводата писма. Тук са посочени документи, които липсват при Хр. Попконстантинов.

По-късно, през 1905 г., Стою Шишков публикува в списание „Родопски напредък“ поредицата „Петко Киряков – родопски войвода (1844-1900). Животописни материали“. В първите страници той посочва как и кога се запознават лично: „Пишещият тия редове бе от мнозината от по-но-

Вото поколение тогава, което само чувяхме разни епизоди от родителите ни си за тоя чувовен юнак Петко войвода и повече нищо от това. През 1895 година, когато в Македония и Одринско захвана по-сериозно да се организира четническо движение, Петко му позволили да излезе от Варна и още един път, за жалост последния, да види своите родни планини поне в тия кътове, което не бяха в турска власт.

Капитан Петко войвода

През тая именно 1895 година аз прекарвах лятната ваканция в пограничното наше село Чепеларе. Един ден в началото на юли месец (около 3 часа след обед) гледам от прозореца един добре облечен господин влезе в двора на къщата, в която живеех. След малко стопанката на къщата влезе в стаята ми и подаде една картичка... „Петко Киряков, запасен капитан“, така се именувахе сам.... В разстояние на четириднешното престояване Петково в Чепеларе аз чух от него много работи, а след заминаването му пак във Варна та до смъртта му ний си пишехме и с това сполучих да си съставя една по-ясна представа за неговия живот“. През 1929 г. Стою Шишков публикува преработени животописните материали в книгата си „Беломорска Тракия в Освободителната война през 1877-1878 год.“, издадена в Пловдив. Започва с думите: „Най-прочутата и величава фигура на такъв възторжен с кристална инак душа южно

тракийски юнак – народен борец в навечерието и през самата освободителна руско-турска война през 1877-1879 год. е Петко Кирияков“ (стр. 29, като очеркът за него продължава до стр. 65). Но също като първите биографии завършва с така да се каже „героичен“ период. Мирният му живот след 1880 г., изпълнен с много прежеждия, е споменат само в няколко изречения. Дотук посочените публикации се отнасят за периода до края на Сенклеровия бунт и разпускането на дружината му през юни 1879 г., от която дата започва „мирният живот“ на Петко войвода – капитан Петко Кирияков Калоянов.

Цялостен обзор на живота и делото на капитан Петко Кирияков за първи път е направен в по-горе споменатия сборник „Петко Войвода 1844-1900“ на Тракийския научен институт. Там обстойно се разглеждат прежеждията му след завръщането през 1880 г. от Русия, обществената му дейност в Княжество България, арестуването му и изтезанията в българския затвор, последвалото заточение, нерадостните години в края на живота му без липса на средства. Още една важна задача, решена във въпросното издание, е издирването от различни източници на документите за дейността на Петко войвода и публикуване на наличните 114 единици, илюстриращи живота и дейността на този позабравен към момента поборник. В резултат на продължилия няколко години, многопосочен и екипен труд се появява изчерпателно за времето си издание, ценно помагало и за съвременните изследователи на живота и делото на капитан Петко войвода.

През 1880 г. Петко Кирияков се завръща в българското Княжество. Принуден е да се засели във Варна. Както сам пише на Хр. Попконстантинов с дата 17 август 1883 г.: „Ако питате за сегашния ми живот, откакто се върнах от Русия, т.е. от 1880 г., намирам се във Варна като на

заточение (Диарбекир)“ (сб. „Петко войвода 1844-1900“, док. 136, стр. 284). През 1881 г. се жени за Рагка Кравкова от Казанлък, родственица на капитан Георги Мамарчев. Всеизвестен факт е, че животът му никак не е лесен главно поради политически различия с управляващите, особено засилени по време на управлението на Стефан Стамболов. Но грижата за несвободните българи в Тракия и Родопите остава кауза за него. Така той участва като един

Рагка Кравкова

от основоположниците на тракийската организация в България. На 12 май 1896 г. във Варна по негова и на други родолюбци инициатива е основано Одринско преселенско дружество „Странджа“, първото тракийско емигрантско дружество. В настоятелството влизат П. Драгулев – председател, подпредседатели – капитан Петко Киряков и М. Косачев, петима членове и един деловодител. Главната цел е защита интересите на българското население, останало след Освобождението в пределите на Османската империя, „политическа свобода, независимост и самоуправление на християнските и други робски народи в Македония и Тракия“. Това е посочено в резолюцията, произлязла от 5-хиляден митинг на Дружество „Странджа“ във Варна на 20 декември 1896 г. (в. „Сво-

боден гражданин“, Варна, год. I, бр. 23, 31 декември 1896 г., стр. 2-3). Именно тази дейност на капитан Петко Киряков ангажира и задължава тракийската организация в България и Тракийския научен институт да проведат активната изследователска дейност по повод 50-годишнината от смъртта му.

Новооткритите две писма са допълнение към сравнително малкия личен архив на капитан Петко Киряков. В Българския исторически архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ се съхранява най-голямата колекция от 73 документа – биографични материали, свидетелства, писма и др., свързани с революционната и обществената дейност на войводата. Любопитно е да посочим озаглавяването на този фонд: „Петко Киряков Калоянов – капитан Петко войвода (Курков, Каракиряков, Големия Петко войвода) (вж: Обзор на архивните фондове, колекции и единични постъпления, съхранявани в Български исторически архив. Кн. II, София: Наука и изкуство, 1966, стр. 160-163). В групи хранилища също се пазят отделни Петкови писма – напр. в архивния фонд на Стою Шишков в Държавен архив -Пловдив (Ф. 52к). Копията на три негови писма до Христо Попконстантинов са добавени към фонда на последния в Държавен архив-Смолян (Ф. 437к).

Първото от новооткритите писма е адресирано до родопчанина Христо Попконстантинов, установен от 1880 г. в София, с когото имат активна кореспонденция. Изпратено е на 31 декември 1883 г. и е отговор на получено поздравление за Рождество Христово. За Петко Киряков и в празник, и в делник водещите чувства са свързани с България и стремленията на българския народ за свобода. Рождество, освен голям църковен празник, за него означава и друго – поредна годишнина от преминаването на руските войски начело с ген. Фьодор Радецки през Стара планина през 1877-а. Това

веднага предизвиква и горчивите мисли за неосъщественото освобождение на част от българските земи.

Писмото показва морала на Петко войвода, обвързан с изконните християнски ценности. Той цитира дословно три от новозаветните заповеди – „блаженствата“, проповядвани от Христос пред учениците му, така, както са посочени в Евангелието от Матей, глава 5: 3-12. Допуска грешка единствено в номерацията им. Неговата искрена молба към Бога и очакванията му са да бъдат подпомогнати братята от „полуосвободена“ Тракия – ония, които издигат глас за свобода.

Писмото завършва с пожелания за младото семейство Попконстантинови, венчани през юли 1883 г. В края са отправени поздравления и към съпругата Анастасия, изпратени от Петко Киряков, „искрен приятел“, и съпругата му Райна (Рагка – б.р.). Жената на Хр. Попконстантинов е родена в Райково, в Родопите. Обществено известна е с умалителното име Шинка, по баща Михаил Бобутанова.

Господин Христо!

Днес пристигнах в[ъв] Варна, понеже от 15 тогo бях на обиколка по околията, завръщайки се намерих в домът си получено приличното ви поздравление с една картина, която ми напомня рождението на нашия спасител на 25ий Декемврий, който ден е забележителний и в историческо отношение като применуването на Русите през Балкана и полуосвободата на Тракийский народ, което стана в 1877 г. и са приминали 6 години, настъпи 7-та 1884 г. и нищо още не се е показало на нашите мъртви братя. С нетърпение ще чакаме да видим как ще се измине постъпилата год[ина] и дали ще се издигне някакъв глас за свободата на ония наши братя, които подават ръка и никой не поима, които викат за утеха и помощ, но никой не обихожда.

Тези наши братя дали стоят с надеждата и блаженството, които бог обещава на онзи свят?!

Исус Христос казвайки на проповеда, в[ъв] Втората, осмата и деветата заповеди на блаженствата така:

2. „Блаженни плачуций якотий утешат се“

8. „Блажени изгнани правди ради, якотех ест царствие небесно“

9. „Блаженни есте егда поносят вам и изденут, и и рекут всяк зоя глагол и ви азжуще Мене ради. Радуйтя ся, и веселете ся яко меда ваша многа на небесах.

На това основавайки се малко нещо се поутоешават. Казват: „Бог е милостив. Зло за зло не връщай“ (Както казва Свещеното писание).

Тъй нас ако гонят тук, Бог ще ги гони (тях) во вечна мъка.

За свободата ако рекъл Бог да бъде, ще бъде макар рано или късно.

Амин... Дай Боже.

Честито и благополучно да преминете настоящата нова година.

Поздравете госпожа Анастасия, съпругата ви!

Също приеете поздравление и от съпругата ми Райна.

31ий Декември 1883. Ва[ш] искрен

Г. Варна приятел

Кириakov

Второто от новопостъпилите в Държавен архив – Смолян писма, датирано януари 1898 г., т.е. две години преди смъртта на Петко Киряков, е адресирано до Стою Шишков. Съдържанието е подобно на писмото до същия адресат с дата 17 септември 1898 г., съхранявано в Държавен архив – Пловдив (Ф. 52к, оп. 1, а.е. 742). Написано е от друго неизвестно лице и само подписано от изпращача,

но това е обяснимо предвид лошото здравословно състояние на Петко Киряков по това време, включително и сериозни проблеми със зрението.

Писмото се отнася до един от горчивите моменти в последните години от живота на поборника за свобода, на защитника на родопските и тракийските българи – непризнаването от страна на властите на заслугите му, невъзможността да получи пенсия и да си осигури приличен живот на старини. Тук е мястото да отбележим, че първи и останал без отговор опит да получи пенсия за заслугите си Петко войвода прави през 1880 г. по лична покана от княз Александър Батенберг (сб. „Петко войвода 1844-1900“, док. 137, стр. 285).

Двадесет години след 1877 г. в Княжество България се надигат гласове за подпомагане на заслужили дейци, взели участие в освободителните борби като четници, преследвани от властите, и политически затворници или опълченци. С цел да се съдейства за разискванията в Народното събрание и правителственото решение, в продължение на два месеца, от 28 октомври до 27 декември 1897 г., е свикан конгрес на поборниците и опълченците. В резолюцията на конгреса при изброяване на четите със заслуги за освобождението на България на 3-а позиция е посочена „Четата на Петко Киряков, Дуганхисарски в Родопите 1862-1879 г.“ По същото време на заседанията на поредното Народно събрание се разглежда законопроектът за поборниците, взели участие в сражения за освобождението на България, внесен от министъра на финансите Теодор Теодоров от кабинета на Константин Стоилов. В бележка към законопроекта са посочени признатите за поборнически чети и сред тях на 2-ра позиция е „Четата на хаджи Ставри и Петка Киряков през 1862 г.“ (Дневник на IX ОНС, XXII заседание от 26 ноември 1897 г. кн. II, стр. 129-130). При разискванията Народното

събрания не приема изцяло законопроекта, не се съобразява с резолюцията на тези, които са се борили за отечеството, и в крайния му вид признава заслугите и приема правото на пенсия на участниците в 7 от общо 14-те посочени чети (Дневник на IX ОНС, XXXV заседание от 13 декември 1897 г. кн. III, стр. 414-415). В окончателното решение липсва четата на Петко войвода.

След тази неприятна развръзка за него лично, за другарите му и за други четници поборници Петко Куряков пише писмо на стария си приятел Стою Шишков с молба да му осигури свидетелства от свободните вече рогонски селища за четническата дейност в техния край. Посочва и пътя за заверка на подобен документ. Като изключително честен човек, иска всички разходи да са за негова сметка.

Уважаемий ми Приятелю!

През месец октомврий миналата хилядо-осемстотин 97-а година се беше събрал в столицата София конгрес, същоящ се само от поборници и опълченци от всички страни на Българското Княжество, с цел този конгрес да би могъа да уреди по един или друг начин твърдят до този ден неизпостигнатите и толкова назадничеви за тях изобищо поборнически и опълченски права. Та вследствие това да би могло се въведе известна между поборниците и опълченците съразмерност, та по този начин и се повдигне справедливото и морално положение на твърде печалното положение на мнозина първоначални отечествени борци за свободата и човешки права.

От този конгрес българското правителство поиска списъци на всичките поотделно воеводи, които са си повдигнали гласът с оръжие в ръка да спечелят човешката свобода и права за българския народ, измъчен под 5 стотин годишното робуване под турското иго. И то списъци до преди 11 Юлий 1877 година. Почитаемий конгрес моментално разпореди за

съставянето на исканите по-горе списъци и ги предаде по принадлежност на правителството като последното ги имаше за ръководство по съставянето и изработването на нов законопроект за поборниците и опълченците в княжеството. Почитаемото правителство при съставянето... [Поради похабена част от листа следващите думи от последния ред на страницата не се четат.]

... но всичките войводи на едно с техните чети между които по реда си поместен бях и аз като войвода с названието на моята чета като упоменаваше така: Петко войвода Киряков Дуван – исарски от 1862 до 1879 година в Родопите. И така изработеният за поборниците и опълченците нов законопроект от правителството внесен в народното събрание за приемането му. Върху какви обаче сведения и данни е основавало ръководението си почитаемото народно събрание по приемането на този за поборниците и опълченците законопроект това не знаем, но впоследствие за голямо съжаление виждаме публикуван вече в държавния вестник закон от 12 януарий т.г. [1898 г.] за поборниците и опълченците, в който публикуван закон прави съвършено изключение на моето воеводство на едно с четата ми в Родопите. Учим се, че едничкото за това изключение от народното събрание за моето воеводство и четата ми в Родопите причината за това била следующата:

1. Всичките войводи, които отиват в България, са представили свидетелства в народното събрание от самите тях или ако са умрели от техните роднини, така също и свидетелства от околните си села за удостоверение на това, че като къде именно са те войводствали и по този начин са успявали да искат и пенсия от народното събрание като последното ги признавало за войводи и борци и то само в северна България.

2. От освобождението и до днес аз не съм представил

свидетелство на правителството нито пък съм искал и някаква си пенсия или пък привилегии за моите заслуги на българският народ или пък таква в народното събрание.

3.

Любезний Шишков,

Ето българската справедливост на която да се радваме и гордеем, затова, драги приятелю, бъдете толкоз любезни и добри в това отношение за повдигането на моите родопски морали, които са днес съсипани и изтрити от закона на българското поборничество. Ето прочие средства които би трябвало да укаже за повдигане този ми морал и достойствие както частно мен, така и за родопските българи. Употребете каквото се може по-голям от мен труд морален за осигуряването ми по тази част с следующото: Нamerете във вашата община мои и ваши приятели, които са останали приблизително от моята възраст, направете едно свидетелство, в което да се види от моето кръстосване с чета из Родопите от преди минали години в Руско-турската война, както също в Гюмюрджинският санджак, Димоческият, Деде-агатският и др. в онова време. Подпишете не по-малко от десетина души и завери от общината, което така приготвено свидетелство ми се изпрати. Така също, ако и имате възможност, употребете влиянието си и в другите съседни общини, като например община Широкалъка, община Върбовска и Стоките, където общини да направят същото наравно с моите защитници и в едно друго с вашата община ми се изпратят. Ако ли събирането на такива свидетелства от другите общини е невъзможно за вас, то поне укажете ми чрез писмо за кои лица да се обърна направо аз, за да искам направата на такива свидетелства, които да ми се изпратят. И каквито разходи направите за моя е сметка и тоже писмата .... [Поради захабена част от листа следващите думи от последния ред на страницата не се четат.]

...основание и понеже туй че моето родно място Дуван – исар е в турско Деде-агатский санджак, та не мога да си доставя подобни и предвид на туй искам въпросните по-горе свидетелства от тези общини, които са в Свободна България. Ако ви стане нужда от моята биография, намерете книжката Капитан Петко Войвода от Хр. п. Константинов и книжката Княжество България от Георги Димитров, втората част стр. 229. При това ако считат за необходимо родопските българи да поставят достолепието си на вписаното, то нека повдигнат гласа си чрез печата за унижаването им на авторитета, което им се нанесе от северните им братя.

Приемете моите сърдечни към вас поздравления и също домашните ви, така също поздравя на нашите други приятели.

Яноарий 1898 г.

Гр. Варна С поздрав

(саморъчно изписано името) Капитан Петко Кирияков

В отговор на тук цитираното писмо, Стою Шишков, който по същото време е директор на Третокласното училище в Чепеларе, подготвя текст на „свидетелство“ с кратки биографични данни за Петко войвода. В него изтъква заслугите му в освободителните борби за Родопите и специално закрилата към родопските български села по време на Сенклеровия бунт, позовавайки се на биографичната книжка на Хр. Попконстантинов от 1885 г. Завършва с изказване на дълбока почит и признателност като съвременници и очевидци на миналото. Такова свидетелство е изпратено от 57 „жители на селата Чепеларе, Широка лъка, Стойките и Върбово – Рупчоска околия, съвременници на запасния капитан г. Петко Кирияков, родом от българското село Дован хисар, Пломорджинска кааза Турция, а сега

живуц в гр. Варна“. Подписите под свидетелството са положени в Чепеларе на 23 февруари, в Широка лъка на 7 март, във Върбово на 9 март, в Стойките на 14 март и накрая заверени от Рупчоското околийско управление в Чепеларе на 23 март 1898 г.

Документът е съхранен в препис на оригинала, заведен във Варненското общинско градско управление на 9 април 1898 г. (сб. „Петко войвода 1844-1900“, док. 106, стр. 251-253). Ст. Шишков успява да организира изпращане на идентично по съдържание свидетелство и от с. Орехово, където до преместването в Чепеларе през 1895 г. е било Третокласното рупчоско училище, а той е учител от 1891 г. до 1895 г. С дата 2 август 1898 г. свидетелството е подписано в селата Орехово и Малеве, Асеноградско. Скрепено е с подписите на 33 ореховски и 10 малевски жители. Това свидетелство е заверено от селското управление в Орехово на 4 август, в Малеве на 14 август и от Рупчоското околийско управление в Чепеларе на 22 август 1898 г. (сб. „Петко войвода 1844-1900“, док. 110, стр. 256-258). Тези два документа се съхраняват в Българския исторически архив на Национална библиотека „Св. св. Кирил Методий“. Не е известно къде са били приложени и дали са изпращани до законодателите. Но Петко войвода приживе, както и съпругата му след смъртта му, не получават пенсия за поборничеството му.

Опазените повече от век две оригинални писма на капитан Петко Куряков, постъпили във фонда на Държавния архив в Смолян, се публикуват за първи път. Те са част от епистоларното наследство на този забележителен българин, за когото свобода, истина, почтеност и поклон пред Отечеството са дела, а не само думи.